

Hlinková, Danica (2007): Sociológia a prostriedky masovej komunikácie. Bratislava: Univerzita Komenského, 116 strán.

Oskar Bardiovský

Autorka si za cieľ publikácie (učebného textu) stanovila „...rozšíriť sumu existujúcich poznatkov o prostriedkoch masovej komunikácie...“, hoci je potrebné hneď v úvode poznamenať, že jej zámer sa úplne nepodaril. Na podobnú tému vyšli v českom preklade nasledujúce práce: od Johna B. Thompsona *Média a modernita: sociální teorie médií* (Praha: Karolinum, 2004), od Briana McNaira *Sociologie žurnalistiky* (Praha: Portál, 2004), od Denisa McQuaila *Úvod do teorie masové komunikace* (Praha: Portál, 1999, 2002, 2007), od Michalea Kunczika *Základy masové komunikace* (Praha: Karolinum, 1995) a od Melvina DeFleur a Sandry Ballovej-Rokeachovej *Teorie masové komunikace* (Praha: Univerzita Karlova, 1996). Českí autori Jan Jiráček a Barbara Köpplová vydali knihu *Média a společnost* (Praha: Portál, 2003, 2007). Z neanglosaských autorov je svojim myslením v tejto oblasti zaujímavý Niklas Luhman s *The Reality of the Mass Media* (Cambridge: Polity, 2000). Na Slovensku vyšlo na podobnú tému skriptum Juraja Charváta *Masová komunikácia* (Bratislava: vl. nákladom, 1996).

Danica Hlinková sa svojim prístupom najviac snažila priblížiť k publikáciám D. McQuaila a Juraja Charváta. Pravda, celosvetovo pionierske celoživotné dielo McQuaila nie je ľahké prekonať, na rozdiel od Juraja Charváta a jeho v slovenských podmienkach pionierskej publikácie. Ostatné vyššie citované publikácie obsahujú buď časti toho, čomu sa venuje recenzovaná práca (napr. práca M. Kunczika), alebo svojim rozsahom a kvalitou presahujú recenzovanú prácu (napr. kniha DeFleura a Ballovej-Rokeachovej).

Recenzovaná publikácia má štyri kapitoly nazvané *Sociológia – veda o spoločnosti*, *Komunikácia ako predpoklad existencie ľudskej spoločnosti*, *Prostriedky masovej komunikácie zo sociologického hľadiska*, *Výskum prostriedkov masovej komunikácie* a niekoľko príloh.

Už názov potvrdzuje, že pedagogické zameranie publikácie (nejde o vedeckú alebo odbornú publikáciu, ako naznačuje autorka („rozšíriť sumu existujúcich poznatkov..“) nie je vhodné zvolené. Autorka sa pokúsila prepojiť svoje znalosti zo sociológie s odbornou literatúrou na tému komunikácia a prostriedky masovej komunikácie a na záver pridala informácie o sociologickom výskume prostriedkov masovej komunikácie. Aspoň taký výsledok formálne dosiahla. Ambície

autorky boli príliš veľké na to, aby dokázala na sto stranách formátu A 5 priniesť niečo viac ako povrchné zhrnutie vybranej témy či skôr vybraných tém. Pritom, paradoxne, už prvá kapitola je na zváženie, lebo jej obsah sa dá nájsť v úvode prakticky každej učebnice sociológie. Keď už autorka chcela písať o najznámejších sociológoch, mohla byť vybrať tých, ktorí sa zamerali najmä na médiá a komunikáciu (napr. starších sociológov ako boli Lasswell, Lippmann, Horkheimer, McLuhan, Innis, alebo novších ako je Luhmann a niektorí ďalší (niektorých novších sociológov autorka uvádza ďalej v texte, vrátane niektorých starších sociológov médií). Keď už sa autorka rozhodla ísť staromódnou cestou uvádzania zakladateľov sociológie, tak aspoň mohla uviesť ich teoretický prínos pre masovú komunikáciu. Napríklad v prípade Marxa mohla upozorniť na od neho odvodenú teóriu marxizmu-leninizmu, ktorá determinovala pôsobenie prostriedkov masovej komunikácie počas celých desaťročí (nielen) na Slovensku a viedla k vytvoreniu jednej normatívnej teórie masmédií alebo mohla zhodnotiť Marxom naznačený význam široko chápanej komunikácie v jeho Manifeste komunistickej strany. Autorka Marxa spomína neskôr v súvislosti s ekonomikou a úlohou mediálnych inštitúcií v ekonomickej rovine v rámci jednej vety (s. 20). Nespomína neomarxistov alebo špecialistov na politickú ekonomiu médií (napr. E. S. Herman, R. W. McChesney a ich knihu *The Global Media*, V. Mosco a iní).

V rámci stručného pohľadu na vývoj sociológie v Čechách a na Slovensku (s. 10) mohla uviesť aspoň významného slovenského sociológa médií V. Holinu (z ktorého diela cituje na s. 89).

Je nezrozumiteľné, ak autorka píše, že „Teóriu sociálneho konsenzu reprezentuje teória štrukturálneho funkcionalizmu“ (s. 13). Čo to znamená? Jednu teóriu reprezentuje iná teória? Autorka pravdepodobne chcela napísať, že skupinu teórií sociálneho konsenzu reprezentuje v rámci sociológie médií napríklad teória štrukturálneho funkcionalizmu. Nepresné vyjadrovanie je jedným z najväčších hriechov vedcov.

Druhá kapitola dáva dosť nešťastne dokopy niektoré aspekty komunikácie („pojmem komunikácia“ a „zvláštnosti interpersonálnej a masovej komunikácie“) a súčasne základné sociologické paradigmy. Prečo? Ide predsa o dve odlišné témy. Pritom sociologické paradigmy sú vložené „sendvičovým“ spôsobom medzi aspekty komunikácie.

Keďže nie je zhoda, či sú tri alebo štyri veľké sociologické paradigmy - DeFleur a Ballová-Rokeachová v Teórii masovej komunikácie uvádzajú aj model sociálneho konfliktu ako jednu zo štyroch veľkých sociologických paradigiem – autorka mohla vysvetliť tieto rozpory, alebo aspoň odôvodniť svoj výber paradigiem, keďže ona uvádza teóriu sociálneho konfliktu ešte predtým, a to osobitne na stranách 14-15, dokonca, paradoxne, ako „kritickú reakciu na nedostatky štrukturálneho funkcionalizmu“ (s. 14). Možno by sa dalo dokonca uvažovať o tom, žeby teória sociálneho

konsenzu (s. 12-13) a teória sociálneho konfliktu (s. 14-15) mohli byť zaradené do vývojovej paradigmatickej skupiny ako dve logické alternatívy vývojovej paradigmy (s. 28-30)? Určite by to sprehľadnilo súčasnú štruktúru nielen tejto publikácie na tému (sociologických a iných) teórií masmédií a masovej komunikácie (pozri napr. Baran a Davis, *Mass Communication Theory*, 2000, s. 29-33, kde autori uvádzajú, že „prečo je taká malá zhoda o tom, čo tvorí všeobecne akceptovanú teóriu masovej komunikácie?“, alebo McQuail, *Úvod do teórie masovej komunikácie*, 2007, s. 92, ktorý tvrdí, že „Pro roztržení existujících teorií pochopitelně neexistuje žádný přesný systém. Dostupné teorie jsou utržkovité a příležitostné, někdy se navzájem překrývají nebo mají malou soudržnost, často jsou vedeny protikladnými myšlenkovými východisky /ideologiemi/ a rozdílnými představami o společnosti“).

Ako rozumné východisko z tejto metodicko-logickej (vedeckej) dilemy sa možno ukazuje typológia navrhnutá Rosenbergom (v D. McQuail, *Úvod do teórie masovej komunikácie*, 2007, s. 85-87), ktorý navrhol „štyri hlavné možnosti, ktoré môžu nastať vo vzťahu medzi masovými médiami a spoločnosťou“, alebo typológia navrhnutá McQuailom (s. 116-117, v citovanej publikácii McQuaila). V prípade Rosenbergovej typológie vplyvu sociálnej štruktúry na kultúru a vplyvu kultúry na sociálnu štruktúru ide o štyri teoreticky možné vzťahy: vzájomnú závislosť, materializmus, idealizmus a autonómiu. McQuail navrhol typológiu tzv. „súradnicového systému“ s dvoma hlavnými osami: na jednej osi kritický a konsenzuálny pohľad na spoločnosť, na druhej osi mediocentrický a sociocentrický prístup.

V každom prípade, autorka je síce nevyhnutne pedagogicky selektívna, ale určite je selektívna nedôsledne, a bez dostatočnej logickej prehľadnosti a odôvodnenosti ponúkaného výberu, ignorujúc pritom najnovšie možné a prehľadnejšie kategorizácie.

Trochu prekvapuje aj úvodný citát v druhej kapitole od J. Hlinkovej („Žiť znamená komunikovať, nekomunikovať znamená nežiť“), ktorý je známy v podobných verziách aj z iných zdrojov, ale nie je zrejmé, kto je to J. Hlinková.

V tretej kapitole zasa pod názvom „Prostriedky masovej komunikácie zo sociologického hľadiska“ autorka rozoberá aj normatívne teórie masmédií. Je zrejmé, že normatívne teórie nie sú štandardné sociologické teórie, ale skôr patria do teórií sociálno-filozofických alebo do teórií politickej komunikácie. Aj keď, nepochybne, môžu byť použité tiež v rámci sociológie masovej komunikácie. Ale, paradoxne, vzhľadom na obsah kapitoly, názov tejto tretej kapitoly by bolo vhodnejšie použiť v predchádzajúcej kapitole („Komunikácia ako predpoklad existencie ľudskej spoločnosti“), pretože v tejto druhej kapitole autorka rozoberala práve sociologické paradigmy masovej komunikácie.

Otázne je, prečo autorka zaradila do tretej kapitoly funkcionalistický prístup (s. 62-70), keďže aj tu išlo o štandardnú sociologickú teóriu, ktorá by sa mohla a mala zaradiť k ostatným veľkým sociologickým paradigmám komunikácie uvedeným v druhej kapitole, ako sú ňou uvedené napr. symbolický interakcionizmus alebo štrukturálno-funcionalistická paradigma.

Nelogické a zbytočné, a najmä povrchné spracované, je zaradenie do tejto kapitoly časti nazvanej „Počiatky najvýznamnejších prostriedkov masovej komunikácie“ v rámci tejto kapitoly (s. 48-53).

Trochu ironicky až komicky vyznieva úvodný citát podpísaný „mediálni teoretici“ (s. 46). Samotný citát je kontroverzný, pretože „moc médií“ nemusí mať „rozhodujúci význam“ pre verejný (ani súkromný) život v spoločnosti. O vplyve médií sa vedú predsa zásadné kontroverzie celé desaťročia. Nevedno preto, ktorých mediálnych teoretikov mala autorka na mysli.

V publikácii sa nachádza aj niekoľko formálnych nedostatkov. V poslednej kapitole autorka uvádza „formulu H. Lasswella“, ktorá sa nenachádza na strane 24, ako uvádza autorka, ale na strane 41. Ak autorka uvádza, že „prvé výsledky obsahovej analýzy slovenskej tlače sú z roku 1967“ (s. 90), potom ide asi o 40-ročnú tradíciu výskumu, a nie, ako uvádza, o „vyše 20-ročnú tradíciu“ (s. 90). Nájdu sa aj iné drobné nepresnosti, napríklad H. Lasswell je všeobecne považovaný za sociológa alebo teoretika komunikácie, prípadne politológa, ale nikde sa nestretávame s označením, že by išlo o psychológa (s. 92). Pozitívom je, že celkovo je táto posledná kapitola pedagogicky najprehľadnejšia a najužitočnejšia.

Už zbežný pohľad do zoznamu použitej literatúry naznačuje, že autorka použila s niekoľkými staršími výnimkami prevažne knižné zdroje, v priemere desať a viac rokov staré, čiže nie aktuálnu primárnu odbornú časopiseckú alebo najnovšiu knižnú literatúru monografického typu (hoci aj také zdroje ojedinele uvádza).

Celkovo úroveň recenzovanej práce D. Hlinkovej nepresahuje priemernú úroveň absolventskej (magisterskej) práce usilovnejšieho študenta žurnalistiky či masovej komunikácie. Práca Sociológia a prostriedky masovej komunikácie nie je vhodná ako učebnica, keďže nie je pedagogicky vhodne štruktúrovaná, miestami je obsahovo nezrozumiteľná a už vôbec neobsahuje najnovšie zistenia v oblasti sociológie médií. V skutočnosti to ani nebolo cieľom tejto práce. Autorka iba pospájala len to, čo sľuboval názov: niektoré staršie poznatky zo sociológie s niektorými staršími poznatkami z oblasti prostriedkov masovej komunikácie. Mimochodom, aj tento výraz – prostriedky masovej komunikácie – pôsobí už zastaralo, keďže je v súčasnosti nahrádzaný jednoduchým výrazom „masmédiá“ či dokonca „médiá“.

V princípe, možno by bolo lepšie, keby sa slovenskí autori namiesto pokusov o vytváranie

vlastných slovenských učebníc a ambiciózneho, ale nenaplneného pokusu uvedeného v úvode knihy a tejto recenzie, preložili aktuálnu zahraničnú publikáciu na danú tému. Takto postupovali českí kolegovia pri vytváraní odboru mediálnych štúdií. Išlo o veľmi rozumný prístup. Niektoré štádia rozvoja sa jednoducho nedajú preskočiť.